

TATĂL SIMBOLIC VERSUS TATĂL SOCIAL

Grigore ȚAPU, doctor, conferențiar universitar

Catedra Psihopedagogie și Educație Preșcolară, Universitatea de Stat din Tiraspol

Rezumat. În articol se analizează percepția tatălui simbolic și a celui social de către copil și influența familiei și mamei asupra acestei percepții.

Cuvinte cheie: gender, familie, tată, mamă.

Summary. The article analyzes the perception of the symbolic and the social father by the child and the influence of the family and mother on this perception.

Keywords: gender, family, father, mother.

Teoriile gender au apărut și s-au extins ca un mijloc de luptă împotriva inegalității și inechității dintre femei și bărbați. În prezent, teoriile gender au ajuns să fie îndreptate împotriva heterosexualității și ale identităților masculine și feminine, deoarece a vorbi în termenii de „bărbați” și „femei” ar însemna, în anumite medii, un sprijin în favoarea structurii „patriarhale” a societății, și ca atare a modelului ierarhic al acesteia. Ideea de fond, susținută de adepții teoriilor gender se rezumă, până la urmă la formula „nu există nici-o deosebire între bărbați și femei”. Aceasta, de altminteri, ar însemna să se insiste, în continuare asupra „discriminării” femeilor.

Cu regret, în aceasta ordine de idei nu se i-a în calcul faptul, că toate organismele vii, la fel și omul, există și funcționează în bază principiului discriminării, semnificația nemijlocită a termenului respectiv rezumându-se la „diferențiere”. Pentru a supraviețui, organismul viu „învață” din start să diferențieze lumea și pe sine în această lume. Acest lucru este valabil și pentru relația umană. Pentru a se cupla, pentru a naște copii, reprezentanții speciei umane trebuie să dispună de facultatea de discriminare la nivel de sexe. Doi bărbați sau două femei pot întreține relații intime, însă nașterea copiilor în asemenea cupluri poate avea loc doar în imaginația fie a unor scriitori fantăști, fie a unor persoane cu tulburări psihice.

În egală măsură, gândirea umană funcționează la debutul ei, - în ontogeneză, - grație capacității de discriminare. Pentru cei care se identifică cu lozinca „nici-un fel de discriminare” ar fi (sau și este) „nici-un fel de gândire”. Realmente, atunci când o idee se transformă într-o idee fix, gândirea, îndeosebi gândirea critică, părăsește câmpul procesării adecvate a unor sau altor conținuturi informaționale.

Feminismul, mișcările feministe, ocupă în prezent în multe țări o poziție dominantă. Și, la fel ca și în alte cazuri, excesul s-a soldat cu efecte negative, unul din acestea fiind *misandria* – ura față de bărbați. Totodată, se introduc cote de angajare, cote de participare pentru ambele genuri, fără a lua în calcul, la modul cel mai riguros, aptitudinile, experiența și competențele celor angajați. De la sine înțeles, reprezentanții ambelor grupuri analizate

trebuie să se bucure de drepturi egale. Chiar și în acest context, „drepturile egale” pentru persoane cu diferite aptitudini și/sau preferințe ar însemna rezultate diferite acolo unde există așteptări scontate.

În ultimele decenii a fost creat încă un mit - cel al maltratării sexuale. Consecințele financiare ale acestui mit sunt impunătoare: proiecte, centre și organizații achitate din fonduri sociale și destinate luptei contra fenomenului maltratării femeilor. Sunt suficiente două - trei lucruri pentru a obține o finanțare din partea unei sau altei fundații (care de fapt se ocupă, în esență, cu diverse forme de spălare a banilor) și anume: o echipă constituită din femei, printre care unul sau mai mulți specialiști în domeniul desemnatei „lupte”, vre-un bărbat rătăcit (pentru respectarea parității de gen), elaborarea și prezentarea unui proiect bine fondat și argumentat, în special cu statistici care să demonstreze cu lux de amănunte „teroarea masculină”.

Cu regret pentru înaintașele mișcărilor feministe, dar și pentru bărbații care suferă din cauza agresivității femeilor, statisticile reale sunt la fel ca și în restul fenomenelor sociale și cele ale naturii - proporționale. Atât în natură cât și în existența umană, fenomenele și procesele generate și/sau asociate acestora tind spre un echilibru: în principal prin intermediul mecanismelor compensării și complementării. Ceea ce ține de defensiva bărbaților în raport cu agresivitatea femeilor, există un obstacol de „nedepășit” de ordin psihologic, de fapt un stereotip: „bărbații sunt puternici, ei nu se plâng”, ca și teama/rușinea de a fi luați în răs de către public în situația organizării unor societăți menite să apere bărbații de agresivitatea femeilor (acestea fiind de regulă, mai sadice în agresivitate decât bărbații, lucru demonstrat și de experimentul lui S. Milgram dar și de comportamentul femeilor în poziția de gardieni la penitenciare).

Mult mai grave sunt, în opinia noastră, efectele teoriilor gender asupra institutului familiei. Spre exemplu, în Franța, a fost adoptată o lege cu privire la înseminarea artificială (PMA), prin care se prevede ca donatorul de spermă să rămână anonim. Această lege stârnește un șir de întrebări, cea mai importantă fiind „dacă are nevoie copilul de un tată?”.

Urmează să vedem despre care tată e vorba. În limbile franceză, rusă și altele există doi termeni pentru a desemna rolul bărbatului în raport cu copilul în familie: tatăl biologic (piere) și tatăl real în familie, sau tatăl social (papa). Poate fi vorba de unul și același bărbat sau bărbați diferiți. Tatăl social poate fi categorisit în termeni de „bun” sau „rău”, „grijuliu” sau „nepăsător” față de copiii, tatăl biologic, însă nu cade sub incidența acestor categorisiri. Chiar și sub aspectul gameților, pe care el le investește în copii. Valabil pentru aceștia de la urmă poate fi doar natura aptitudinilor transmise de către tată și moștenite de către copiii lui.

Prin urmare, în calitate de tata social pentru un copil poate fi oricare dintre bărbații care fie adoptă, fie își cresc și educă propriii copii. Tatăl biologic, indiferent cum este el, este însă cel care contribuie, uneori fără să contribuie nemijlocit, la o identificare fundamentală a personalității copilului. Pentru poziția de tată biologic s-ar potrivi termenul

de „eveniment” exprimat prin infinitivul verbului „a fi” (a fi tată) care este atemporal. Iar pentru poziția de tata social ar fi potrivită forma prezentă a verbului respectiv (sunt - tată).

Părinții, mama și tata, sunt un Altul pentru copil. A fi tată în calitate de un Altul e mai puțin sau deloc un fenomen real. E un eveniment care, conform naturii oricărui eveniment, se situează între realitate și plăsmuire. Această constatare deschide calea spre alte fenomene similare evenimentului – cele ale simbolurilor și miturilor. De fapt, acestea de la urmă, sunt la fel evenimente. Astfel tatăl biologic nu este doar un obiect fizic. El e și un eveniment important pentru existența și evoluția copilului. În calitatea sa de simbol, tatăl se prezintă, „se deschide” pentru copil cu o paletă largă de semnificații.

Figura mamei este acel Altul primar care, nolens-volens insuflă copilului un șir de stări emoționale, printre care, nu în ultimul rând anxietatea. Prin prezența și absența sa necontrolată ea, în egală măsură îl încurajează dar și-l frustrează pe copil. Așteptările copilului legate de mama sunt determinate de dorința ei de a fi recunoscută, care în realitate nu este altceva, decât o precondiție de-ași recunoaște propriul copil. Atunci, când cineva este recunoscut de un altul, el este tentat să-l recunoască pe celălalt. În egală măsură, persoană, care recunoaște pe un altul, se așteaptă să fie recunoscută. Astfel, mama „recunoscută” – vom accentua – la nivel emoțional, - își recunoaște propriul copil – la același nivel. Totodată, relația copilului cu mama se sprijină pe simbioză. Formula „copilul e continuare a mamei sau parte din mamă” este percepută de către copil într-o formă inversată. Astfel spus, copilul o percepe pe mama ca pe continuare a propriei sale ființe.

Tatăl, la fel, întruchipează o figură a unui Altul. Altul străin care urmează să devină nu doar apropiat ci și semnificativ. Tatăl este cel care diferențiază, discriminează lucrurile și le dă un nume. Cuvântul tatălui determină locul fiecăruia în familie, dar și în viața. Cuvântul tatălui instaurează legea (norma). Nu doar de conduită. Mai general, norma de a fi, de a exista. Un exemplu elocvent în această privință reprezintă istoria lui Taras Bulba scrisă de către N.V. Gogol. Tatăl este acela, care în calitatea sa de Altul „străin” „întreține” relația simbiotică dintre copil și mamă. El, tatăl, o difuzionează contribuind astfel la evitarea în viitor a unei relații incestuale dintre copil și mamă.

Existența „doi-în-unu” (copil/mama) devine, grație tatălui, existența „în trei”. Cum, în ce mod se stabilește și se edifică această relație deosebită „în trei”? „Triunghiul amoros”, „complexul oedipian”, „dragostea”, „gelozia” sunt doar o parte din paradigmele pe care le instrumentează psihanaliza pentru a explica și/sau interpreta relația respectivă. (1, 2007) Construcțiile respective, chiar dacă sunt utile și/sau adecvate pentru interpretarea relațiilor dintre părinți și copil, ele nu sunt suficiente pentru a înțelege rolul tatălui în viața copilului. Un tată insolvabil în familie nu este identic cu un tată insolvabil în complexul Oedip. (2, 216) Concepția freudiană cu referință la tată nu se sprijină pe ideea de tată fizic, ci pe funcția paternală a tatălui, de care este asociată la rândul său interdicția. Tatăl ocupă funcția respectivă în structură fundamentală trientică a familiei. Funcția paternală a tatălui este prezentă în structura menționată chiar și în lipsa unui tată fizic, real (3, 158).

Apropierea copilului de tatăl social e condiționată preponderent de mamă, de faptul în ce mod este prezent tatăl în vorbirea mamei. Relațiile dintre soț și soție sunt organizate în bază vorbirii și ordonate în limitele legilor limbajului. Ca urmare, copilul, din start se „scaldă” într-o baie de cuvinte. Se reținem că această „baie” de cuvinte este constituită inițial, pentru copil, doar din semnificanți, adică din reprezentări acustice. Mai puțin sau deloc contează cuvintele pentru copil, mai mult, sau totalmente - afectivitatea cuvintelor. În vorbirea mamei se regăsește o dublă „ipostaziere” a tatălui: tatăl bun sau rău și - o indicație, o mărturisire, o recunoaștere a originii copilului (tatăl biologic). Rolul esențial al conștiinței copilului rezidă în efortul lui de a se adapta la condițiile mediului. La modul cel mai frecvent, copilul nu dispune de mijloace cunoscute, și adecvate pentru a face față multiplelor situații în care el se regăsește. Or, conștiința are la dispoziție un mijloc/mecanism universal – analogia. (4,68) La fel procedează și inconștientul. Analogiile sunt oferite conștiinței de către experiența copilului, această regăsindu-se în inconștientul lui individual. Acesta de la urmă, din start este depozitat cu tot felul de fantasme, grație poveștilor, auzite de către copil de la mamă, bunei, etc. Strict vorbind, a fantasmă este asociată preponderent cu trăirile de frică, spaimă, panică, etc. (5,50) Nu există povești, abolite de personaje înspăimântătoare – pentru copil. Atunci când mama vorbește „de rău” despre tată, ce se întâmplă în conștiința lui? În mod automat se stabilește o analogie cu una din fantasmele stocate în inconștient. Astfel imaginea tatălui este lesne asociată unei monstruoziități fantasmatică (adică uneia dintr-o poveste cunoscută!). Într-un sens invers dorințele și fantasmele copilului „se leagă imediat de cele mai semnificative și apropiate obiecte, de părinți.” (5,50) Trăvialul psihanalitic cu diverse personaje arată, că, asemenea asocieri, cu efecte non adaptive există în viața fantasmatică a multor adulți. O demonstrează, cu lux de amănunte, testele proiective aplicate acestora.

Un tată social înjosit în familie, fie prin vorbirea mamei, fie prin atitudinea afectivă negativă a ei față de tată/soț poate deveni pentru copil – un tată puțin agreeat sau chiar și desconsiderat. Stările psihologice ale mamei în familie în mare măsură sunt condiționate de așteptările ei față de relație de cuplu. Aceste așteptări vizează caracterul, comportamentul, valorile bărbatului în calitatea lui de partener al relației conjugale. Dezamăgirile, parvenite de pe urmă așteptărilor neîmplinite sunt transferate pe „contul” altui rol al bărbatului - a rolului de tată. Incapacitatea de a diferenția aceste două roluri o conduce pe femeie la transformarea nu doar a soțului, ci și a tatălui într-un „țap ispășitor”. Mama reprezintă pentru copil cea mai puternică și cea mai afinată trăire. Tocmai de aceea, credibilitatea vorbelor ei cu greu poate fi pusă la îndoială. Evident, odată cu înaintarea în vârstă respectivă credibilitate poate scădea; însă tatăl, rolul lui constructiv în viața copilului se pot distanța și diminua irecuperabil. Cu siguranță, însă o asemenea stare de lucruri va conduce la instaurarea unei nevroze în psihismul copilului. Oricât s-ar strădui un tată social să fie bun pentru copiii săi, eforturile lui vor fi reduse la minimum de o soție, care nu-l suportă în preajma sa.

Altfel stau lucrurile în cazul tatălui biologic. Puterea de influență a mamei este redusă în raport cu tatăl-simbol, nu ea l-a creat sau îl creează. Un rol esențial în poziționarea tatălui biologic revine numelui tatălui. Anume numele tatălui asigură genealogia individului, familiei, neamului. Este cunoscut faptul că Winston Churchill nu s-a bucurat în copilărie de părinți grijulii, dar a devenit o personalitate politică eminentă grație arborelui genealogic, el fiind descendent din cunoscutul clan Malboro. Evident nevrozat, nu în zadar avea patima alcoolului și a fumatului.

Am menționat anterior rolul mamei în apariția și „incubarea” anxietății la copil. Aceasta anxietate nu trebuie percepută doar ca una negativă pentru copil. În opinia M. Klein un rol esențial în apariția simbolismului revine anxietăți. Anume anxietatea este cea care îl conduce pe copil la echivalarea organelor supuse „interdicției” cu alte lucruri. (5,210) Simbolismul nu este un moft sau o invenție a psihanalizatorilor. Chiar dacă este, la origine o fundație a oricărei fantasmă și sublimări, simbolismul trebuie să devină pentru individ o bază esențială a relației cu realitatea înconjurătoare.

În acest proces de simbolizare figura tatălui este de o importanță majoră. Anume tatăl prin Numele său se impune ca o figura simbolică, care ratifică legea. Tatăl simbolic e un semnificant care instaurează legea. Figura tatălui în calitate sa de funcție simbolică are menirea de a ordona și a atribui sensuri lumii. Lumii dezordonate a comunicării primare cu mama. Definitivarea structurii subiectului copilului, încorporarea lui în cultura din care face parte tatăl, țin de semnificația tatălui. Acelui tată, care dispune de un anume potențial, tatălui generos și, nu în ultimul rând – al tatălui care spune „Da”. Tatăl care spune „Da” devine, pentru copil un „pământ al făgăduinței.”

În cultura noastră, îndeosebi de la țară, genealogia avea semnificații deosebite și, practic, – în toate aspectele vieții - de la alegerea partenerului de viață și până la comportamentul copilului în public. Pentru o faptă în public, copilul putea fi sancționat cu o întrebare simplă de tot: „De-a cui ești?”, „De-al cui?”, adică din ce neam ești. Ceea ce însemna că copilul își face de râs neamul din care provine. Iar neamul copilului se trage din sau de la numele tatălui. Exemplu literar cunoscut fiind „Neamul Șoimăreștilor”. Astăzi, „grație” sovietizării moldovenilor ideea de neam, de arbore genealogic a dispărut în neant.

Simbolul tatălui, semnificațiile acestuia, se regăsesc în așa numitul arhetip al tatălui. Acesta, ca formațiune inconștientă este proiectat de către copil asupra propriului tată, chiar și absent, dar cel puțin cunoscut. Imaginea arhetipală a tatălui, care se regăsește în mituri, basme comportă în sine forțe, puterea, autoritatea și nu în ultimul rând înțelepciunea. Imaginea respectivă reprezintă o instanță investită cu autoritate pentru copil.

La timpul său, filosoful german H. Usener, unul din primii a menționat existența unei dispoziții inconștiente în cadrul așa numitei „gândiri inconștiente” [6, 1896]. Aceasta constatare l-a condus pe cunoscutul psiholog elvețian C.G.Jung spre concluzia, că în psihismul uman exista forme inconștiente, care în calitate de mobiluri/inductorii activi

determină gândurile, sentimentele dar și acțiunile omului. (7, 62) Mobilurile respective au fost categorisite, de către C.G.Jung ca arhetipuri.

Fiind abolite de conținuturi concrete, arhetipurile, aidoma unor cristale, care se restabilesc grație sistemului radial, la fel se reproduc neomogen în diverse situații de viață ale individului. Însă „sistemul radial”, care caracterizează arhetipul tatălui, - în cazul nostru – rămâne unul crucial pentru edificarea personalității și identității copilului.

Teama sau frica de tată sunt expresii ce traduc, mai degrabă, existența unor repere importante în mișcarea copilului spre maturitate și, mai puțin, persistența unor trăiri elementare. Atunci când nu există un bărbat în viața copilului, în care el să investească conținuturile arhetipale menționate, copilul crește în lipsa unei persoane superioare lui. Ca urmare, el devine ținta, totodată și sursa unor permanente frustrări și anxietăți. Iar în aspect social el, de regulă, se află în căutarea unei persoane cu autoritate „afișată”: Putin, Trump, Ayatollah sau un simplu cap al unei grupări criminale.

În creștinism tatăl este prezent la un alt nivel și anume - cel duhovnicesc, și/sau spiritual/sufletesc. De la numele tatălui (real) copilul, îndrumat de părinți și sistem educațional urmează să aspire la o altă instanță. Instanță cunoscută ca „Numele Tatălui”. E foarte important să se înțeleagă că „a avea teama de Dumnezeu” înseamnă a respecta normele moralei creștinești, indiferent de circumstanțe și conjuncturi. „A avea teama de Dumnezeu” înseamnă a da dovadă de verticalitate atunci când și acolo unde e mai simplu și mai convenabil să se accepte anumite conjuncturi. Cu regret, nu lăcașele sfinte sunt în prezent acele locuri unde se cultivă această importantă instanță. În ele se regăsesc, în prim planul sărbătorilor politicieni corupți, la fel ca și pungași de tot soiul. Mai important e ca instanța „Numele Tatălui” să devină element inductor/motivațional al spiritului și comportamentului copilului. Iar acest travaliu e mai lesne de realizat atunci când la origini există un tată biologic - tată participativ în viața copilului, un tată discriminat pozitiv în vorbirea mamei . A avea un tată, a-l cunoaște ar însemna pentru viitorul copilului - a reduce din anxietate lui și a cumula încrederea copilului în sine.

Bibliografie

1. Фрейд З. Totem u tabu. пер. с нем А.М. Боковинова. М., 2007.
2. Лакан Ж. Образования бессознательного. семинары: Книга V 1957/1958/ пер. с фр. А. Черноглазова. М.: Гнозис, Логос, 2002.
3. Лакан Ж. Функция и поле речи и языка в психоанализе. М.: Гнозис, 1995.
4. Юнг К.Г. Душа и миф: шесть архетипов. М-К: ЗАО Совершенство, 1987. 384 с.
5. Klein M. Iubire, vinovație, reparație. Cluj: Editura S. Freud, Binghamton, 1994. 414 p.
6. Usener H. Götternamen. Versuch einer Lehre von der religiösen Begriffsbildung. Bonn: Cohen, 1896.
7. Юнг К.Г. Аналитическая психология: Прошлое и настоящее. М.: Мартис, 1995. 320 с.